

Рябоконт В.В.

Трансформація понять “стратегія” – “стратегічна компетенція” – “стратегічна компетентність” у постійному потоці наукової інформації

Рябоконт Вікторія Вікторівна, редактор сектору редакційно-видавничої роботи
Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗУ, м. Черкаси, Україна

Анотація. Статтю присвячено з'ясуванню лінгводидактичних категорій “стратегічна компетенція” і “стратегічна компетентність” та близьких до них понять “стратегія”, “тактика”, “компетентісний підхід” до навчання учнів основної школи на уроках української мови, трансформації сутності цих термінів під впливом наукової інформації, що з'явилася в другій половині ХХ – початку ХХІ століття.

Ключові слова: стратегія, стратегічна компетенція, стратегічна компетентність, комунікація, компетентісний підхід до навчання

Вступ. Входження вітчизняної середньої і вищої школи в європейський та світовий простір, реалізація ідей Болонського процесу в навчання, перехід від індустріального до інформаційного суспільства зумовлює вчителів працювати в умовах постійного потоку наукової інформації. Прогресивні зміни, що спостерігаються в системі середньої освіти, вимагають від школярів здатності до самостійної роботи, до самонавчання, самоконтролю та самооцінки власної навчальної діяльності. У зв'язку з цим виникає в учнів потреба використовувати ефективні комунікативні стратегії, тобто сформованості стратегічної компетентності.

Короткий огляд публікацій. Різні аспекти реалізації компетентісного підходу до навчання в середній і вищій школі досліджували В. Байденко, Н. Бібік, В. Болотов, І. Зимня, В. Краєвський, О. Овчарук, А. Петров, О. Пометун, В. Хуторський та ін.

Проблемам навчання комунікативних стратегій присвячено праці Е. Біалісток, К. Каспера, А. Кохена, Р. Оксфорд, В. Чиченої, А. Шамо та ін. Зв'язки комунікативної і стратегічної компетенції у галузі соціолінгвістики представлено в наукових розвідках О. Казарцевої, Р. Белла, О. Калмикової та ін.

Питання формування стратегічної компетенції в комунікативній діяльності розглядають у дослідженнях М. Давер, Ю. Рибінська, Н. Щерба, Ю. Цепкало, Т. Тимофєєва, С. Єрмоленко, І. Родигіна, М. Міщук, Ж. Крайнова, Л. Мацько, А. Нікітіна та ін.

Метою цієї статті є розкриття причин трансформації основних понять компетентісного підходу до навчання – “стратегічна компетенція” – “стратегічна компетентність” та близьких до них категорій “стратегія”, “тактика”; показати вплив нової наукової інформації про зміну акцентів у визначенні цих понять.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалом для цієї статті послужили публікації вітчизняних та зарубіжних дидактів, лінгводидактів щодо реалізації ідей Болонського процесу та компетентісного підходу до навчання в середній загальноосвітній школі взагалі і стратегічної компетенції (компетентності) зокрема; методи дослідження: теоретичний аналіз педагогічної, психологічної, лінгвістичної та методичної літератури, індукція, дедукція, узагальнення та систематизація наукових даних.

Результати та їх обговорення. Компетентісний підхід до навчання, що активно впроваджується в середній і вищій школі, ґрунтується на формуванні її випускників компетентностей – життєвонеобхідних

(ключових), загальнопредметних та предметних. До першої групи належить і стратегічна компетентність. Для того, щоб розкрити сутність поняття “стратегічна компетентність” з позицій сучасної лінгвістики, соціолінгвістики, лінгводидактики, психології та дидактики, необхідно проаналізувати цілий понятійний блок “стратегія – тактика – компетенція – стратегічна компетенція – компетентність – стратегічна компетентність”.

Термін “стратегія”, від якого й походить стратегічна компетентність (компетенція), використовується в різних галузях наукового пізнання і не має єдиного визначення. Хоча саме слово “стратегія” виникло з грецького “strategia” – stratus – військо і ago – веду –!) наука про ведення війни; 2) перенос. мистецтво керівництва чим-небудь, що ґрунтується на правильних і довготривалих прогнозах [9, с. 863].

Як стверджує Т. Тимофєєва [10, с. 9], пізніше цей термін почали використовувати в теорії ігор (1944 р.), в когнітивній психології (1956 р.), у менеджменті (1960-і рр.), у кінці 90-х – у прикладній лінгвістиці та лінгводидактиці.

Водночас паралельно зі словом “стратегія” використовують і термін “тактика”, що походить теж від грецького taktige (мистецтво) шиккування військ) – tasso – шикую війська і означає: 1) складова частина воєнного мистецтва, до якої входить теорія і практика підготовки, організації і ведення бою; 2) засоби, методи, що забезпечують стратегічний успіх; 3) перенос. прийом, засоби досягнення будь-якої мети; лінія поведінки кого-небудь [9, с. 875-876].

У менеджменті, бізнесі під стратегією розуміють як розроблення планів, інтегрований набір дій, спрямованих на створення стійких конкурентних переваг.

За концепцією Г. Мінсберга, необхідно виділити три шляхи (способи), за допомогою яких компанія формує свої стратегії: 1) стратегічне мислення (креативність, підприємське “прозоріння” у розумінні компанії, галузі, оточення); 2) формальне стратегічне планування (схематичний і зрозумілий процес формування стратегії); 3) ситуаційні стратегічні рішення (ефективна реакція на неочікувані можливості та проблеми) [5, с. 2].

Крім стратегічної школи “Школа підприємництва”, науці відомі ще й “Когнітивна школа”, “Школа навчання”, “Школа влади”, “Школа культури” тощо. У контексті нашого дослідження насамперед варто з'ясувати, як трактується “стратегія” з позицій когнітивної школи, що намагається глибше проникнути в

думки самого стратега і розглядає стратегічний процес як мисленнєвий, намагаючись окреслити межі того, що останнім часом називають стратегічним мисленням [Там само, с. 5]. У педагогічній науці поняття “стратегія” розглядається через “алгоритм планування дій, що ґрунтується на розбитті мети на окремі в пошуку шляхів її досягнення” [8, с. 124]. У словнику лексема “стратег” пояснюється так: 1) “полководець, знавець стратегії; 2) перенос. людина, яка володіє мистецтвом керувати громадською та політичною боротьбою” [9, с. 863].

Що ж стосується комунікативної діяльності людини, то стратегія пов’язана з інтеракцією, тобто з тим, як люди використовують мовленнєві акти з метою досягнення комунікативної мети [10, с. 12].

Стратег як комунікант завжди вступає в діалог чи полілог з метою обмінятися інформацією, віддати наказ, зробити настанови й отримати зворотну інформацію.

На думку Т. Тимофєєвої, В. Якуніна, комунікативні процеси докорінно відрізняються від інформаційних процесів у технічних пристроях тим, що інформація не просто передається від джерела до отримувача і навпаки [13, с. 167]. У комунікативній діяльності інформацією саме обмінюються. Крім цього, комуніканти можуть інформацію змінювати, коректувати, звужувати й розширювати. Саме під таким кутом зору комунікація не може зводитися до простого потоку інформації в прямому і зворотному напрямку.

У контексті цієї концепції нам близьке трактування стратегії в комунікативній діяльності людини, що належить Дж. Рігні, який визначає: стратегії – це “дії або кроки, що сприяють придбанню, збереженню, відновленню і використанню інформації” [14]. Учений запропонував класифікувати стратегії на три групи: 1) метакогнітивні (знання про навчання), 2) когнітивні (специфічні для кожного виду навчальної діяльності), 3) соціальні (інтерактивні) [Там само].

Дотримуючись логіки викладу матеріалу статті, звернемось до поняття “компетенція”. Нагадаємо, що він запозичений з англійської літератури і широко використовується в різних галузях науки, зокрема в лінгвістиці, соціології, психології. Педагоги послуговуються термінами “компетенція” і “компетентність”, не ототожнюючи їх, вважаючи, що “компетентність” ширше поняття, що включає не лише когнітивну й операційно-технологічну компоненту, а й мотиваційну, етичну, соціальну та поведінкову.

У лінгвістичній літературі спочатку з’явився термін “стратегічна компетенція”. Його авторами були М. Кенейл і М. Свейн, які займалися проблемами викладання та оволодіння іноземними мовами. Підґрунтям для виникнення стратегічної компетенції стала вдала спроба цих науковців розробити модель комунікативної компетенції, загальну ідею якої в 1972 році запропонував Д. Хаймз та інші. Підхід Д. Хаймза одержав наукову підтримку, адже він втілював прогресивну тоді наукову тенденцію розглядати мову як соціальний процес, а не тільки як лінгвістичний код. І в 1980 році М. Свейн та М. Кенейл, продовживши рух у цьому напрямі, створили модель комунікативної компетенції в єдності її чотирьох компонентів: граматичної, соціолінгвістичної, дискурсивної та стратегіч-

ної компетенції [1, с. 37]. Як вважали ці автори, стратегічна компетенція полягає у досконалому володінні стратегіями вербального та невербального спілкування, які можуть бути задіяними, щоб компенсувати зрив у ньому, викликаний наявними умовами ситуації спілкування, що його обмежують, або недосконалою компетентністю в одній або декількох сферах комунікативної компетенції, і щоб підвищити ефективність процесу спілкування.

За більш як 20 років свого існування поняття “стратегічна компетенція” періодично привертало увагу науковців (переважно зарубіжних). Проте до недавнього часу педагогів і мовознавців більше цікавили зовнішні прояви процесу міжкультурного спілкування. Компетенції особистості, що уможливають його, не отримували гідної уваги. І особливо це стосувалося стратегічної компетенції. У праці Н. Бібік зазначається, що стратегічну компетенцію так довго ігнорували, що вона стала чимось на кшталт Попелюшки в очах західних лінгвістів порівняно з граматичною і соціолінгвістичною компетенціями [2, с. 13]. Це, звичайно, відбилось й на стані педагогічної і методичної розробки цього питання. Адже навіть читати того, чия значущість для рівня володіння мовою і якості спілкування неочевидна. Проте останнім часом становище різко змінилось.

У березні 2000 року Європейська Рада на засіданні в Лісабоні спрямувала країни Європейської Співдружності на нові перспективи економічного, наукового та соціального розвитку. Після 4-річної роботи в цьому напрямі було вирішено планомірно підвищувати рівень освіченості громадян за рахунок формування в них фундаментальних умінь, необхідних та достатніх для ефективно-життєдіяльності в сучасному інформаційному суспільстві. У листопаді 2004 року було скликано Європейську Комісію Генерального Директорату з освіти і культури “Освіта і навчання 2010”. Там на засіданні робочої групи з питання: “Ключові компетенції: ключові компетенції в процесі неперервного самонавчання. Європейські рекомендації” – було визначено, які саме життєві вміння є необхідними для сучасного європейця. Їх перелік було названо ключовими компетенціями. Серед них одне з чільних місць посідають комунікативні компетенції в рідній і іноземних мовах [4, с. 41]. Більшість науковців і сьогодні визнає стратегічну компетенцію компонентом комунікативної компетенції (Л. Бахман, А. Палмер, 1982; В. М. Топалова, 1998 та інші). А отже, оволодіння стратегічною компетенцією, як компонентом комунікативної, у навчальних закладах Європи набуло актуальності.

Доцільність формування стратегічної компетенції в українських школярів було вперше відображено в чинній навчально-методичній нормативній базі освітнього процесу [11, с. 50]. Поява цього нового навчального явища викликана приєднанням української школи до компетентнісної парадигми, розробленої європейськими освітянами в контексті Болонського процесу. Відповідно, стандартом обов’язкової освіти стає володіння випускником ключовими освітніми компетенціями і, зокрема, комунікативними. А тому зрозуміло, що без визначення та впровадження ефективних способів формування стратегічної компетенції

у школярів, оволодіння ними мовним циклом предметів буде недосконалим. Актуальність розробки цього питання в Україні очевидна, особливо враховуючи те, що серед вітчизняних і зарубіжних учених немає згоди щодо сутності поняття стратегічної компетенції. Термін “стратегічна компетенція” подекуди взаємозамінюється такими поняттями як, “навчальна компетенція”, “навчальні евристичні вміння”, “вміння навчатись”, “навчально-пізнавальні компетенції”. Становище, що склалося навколо формулювання стратегічної компетенції, є досить небезпечним, оскільки в нормативних і навчально-методичних вітчизняних документах визначення стратегічної компетенції принаймні нечіткі та узагальнені. Стратегічна компетенція – це здатність компенсувати зриви в процесі спілкування, використовуючи для цього вербальні та невербальні комунікативні стратегії [6, с. 56].

Однією з провідних ідей стратегічної компетенції є здатність поповнювати в процесі спілкування недостатні знання з мови, а також набувати мовленнєвий і соціальний досвід спілкування, уміння брати активну участь у спілкуванні, добираючи правильну стратегію і тактику спілкування. Цей вид компетенції сприяє виробленню соціального досвіду спілкування, який є важливим для соціалізації молодого громадянина і його повноправного входження в систему суспільних взаємин. Формування стратегічної компетенції на основі критичного мислення надає школярам можливості вибирати ту чи іншу форми поведінки, відпрацьовувати її, набувати досвіду спілкування, при цьому активно формувати мовленнєву компетенцію, яка тісно пов'язана з діяльністю. Стратегічна компетенція сприяє також виробленню в учнів зацікавленості в навчанні і сприйнятті матеріалу, адже при сформованій діяльнісній компетенції учні володіють навичками пошуку потрібної інформації, відповідного стилю поведінки, адекватного мовного кліше, їх автоматизації та критичного осмислення ситуації спілкування, прийняття й інших форм поведінки [7, с. 58].

О. Цепкало, посилаючись на дослідження зарубіжних учених, визначаючи, що стратегічна компетенція є здатністю особистості використовувати вербальні й невербальні комунікативні стратегії у процесі спілкування для того, щоб 1) компенсувати труднощі у спілкуванні; 2) компенсувати недостатню комунікативну компетентність; 3) досягти цілей і завдань спілкування; 4) підвищити ефективність процесу спілкування; 5) запобігти зриву у спілкуванні; 6) краще вивчити мову й отримати мовленнєвий і соціальний досвід спілкування [12, с. 4].

Якщо проаналізувати трактування стратегічної компетенції, представлення в науковому інформаційному потоці до 2008 року, то легко можна помітити, що зміст слова “компетенція” ширший і повністю дублює сутність поняття “компетентність”.

Щоб розмежувати терміни “компетенція” і “компетентність”, звернемось до Енциклопедії освіти, де подаються такі визначення:

“Компетенція – відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня, необхідна для його якісної продуктивної діяльності у певній сфері” [3, с. 409]. Результатом набуття компетенції є компетентність, яка на відміну від компетенції передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності ... Крім того, компетентність у навчанні розглядається як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері [Там само, с. 408].

У зв'язку з цим, термін “стратегічна компетенція” вживається, коли йдеться про вимоги стратегічної (діяльнісної) змістової лінії навчальної програми з будь-якого шкільного предмета. А стратегічна компетентність пов'язана з набутими якісними характеристиками особистості учня (оцінно-смісових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей, досвіду).

Стратегічна компетентність може трактуватися як у широкому, тобто лінгводидактичному, так і вузькому (лінгвометодичному) сенсі. Якщо розглядати стратегічну компетентність у широкому значенні, то слід аналізувати здатність учнів визначати загальну мету власної пізнавальної, навчальної діяльності з предмета; планувати свою навчальну діяльність з метою досягнення поставленої мети; виконати сплановані дії та операції; реалізувати сплановані стратегії; оцінювати отримані результати навчальної чи будь-якої іншої діяльності.

У вузькому сенсі стратегічна компетентність розглядається як здатність особистості учня аналізувати мовні й позамовні сутності, явища, закономірності, зіставляти, порівнювати, групувати, узагальнювати виділяти головні й другорядні ознаки, властивості; моделювати мовні й позамовні елементи; уявляти предмети й за допомогою мовних виражальних засобів описувати їх, явища, дії, події; компенсувати виявлені недоліки в усній та письмовій мовній діяльності; робити припущення щодо способу розв'язання навчальних завдань; добирати докази для підтвердження чи спростування власних і чужих висловлювань; використовувати власний і чужий (опосередкований) досвід та критично оцінювати свої вчинки і вчинки інших людей.

Висновки. Отже, проведення дослідження показало, що постійний потік змінної наукової інформації дав можливість простежити трансформацію понять “стратегічна компетенція” та “стратегічна компетентність”, які є важливими атрибутами компетентнісного підходу до навчання, що активно впроваджується в українській середній загальноосвітній школі.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Аналітико-прогностичний супровід формування самоосвітньої компетентності учнів [уклад.: Л. Чернікова, Н. Бухланова]. – Донецьк: Обл. ІППО, 2003. – 302 с.
Analityko-prohnostychnyy suprovid formuvannyasamoosvitn'oyi kompetentnosti uchniv [Analytical and predictive maintenance

formylanhalonine of student competence] [uklad.: L. Chernikova, N. Bukhlanova]. – Donetsk: Obl. IPPO, 2003. – 302 s.

2. Бібік Н. Компетентісний підхід у презентації освітніх закладів: школа першого ступеня: теорія і практика: збірник наукових праць Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту ім. Григорія Сковороди / Н. Бібік. – 2004. – Вип. 10. – 196 с.

- Bibik N. *Kompetentisnyy pidkhd u prezntatsiyi osvitynih zakladiv: shkola pershoho stupenya [Competence approach in presentacii educational institutions: school education: theory and practice]: teoriya i praktyka: zbirnyk naukovykh prats'Pereyaslav-Khmel'nyts'koho derzh. ped. un-tu im. Hryhoriya Skovorody / N. Bibik. – 2004. – Vyp. 10. – 196 s.*
3. *Энциклопедія освіти / Акад. пед. Наук України: головний редактор В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. Entsyklopediya osvity [Encyclopedia of education] / Akad. ped. Nauk Ukrainy: holovnyu redaktor V.H. Kremen'. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.*
4. *Життєва компетентність особистості / [за ред. Л.В. Сухань, І.Г. Єрмакова та ін.]. – К.: Богдана, 2003. – 520 с. Zhyt'tyeva kompetentnist' osobystosti [Living competence of personality] / [za red. L.V. Sukhan', I.H. Yermakova ta in.]. – K.: Bohdana, 2003. – 520 s.*
5. *Константинов Г.Н. Материалы семинара «стратегическое мышление» / Г.Н. Константинов. – Ульяновск, 2008. – 37 с. Konstantynov H.N. Materyaly semynara «stratycheskoe myshlenye» [Materials of the seminar "strategic thinking"] / H.N. Konstantynov. – Ulyanovsk, 2008. – 37 s.*
6. *Кулько В.А. Формирование в учащихся умений учиться / В.А. Кулько, Т.Д. Цехмистрова. – Москва: Просвещение, 1983. – 80 с. Kul'ko V.A. Formyrovanye v uchashchyksya umenyu uchy-t-sya [Forming students ' learning skills] / V.A. Kul'ko, T.D. Tsekhnystrova. – Moskva: Prosveshchenye, 1983. – 80 s.*
7. *Овчарук О. Компетентности как ключ до оновлення змісту освіти. Стратегія реформування освіти в Україні. Рекомендації з освітньої політики / О. Овчарук. – К.: "К.І.С.", 2003. – 296 с. Ovcharuk O. Kompetentnosti yak klyuch do onovlennya zmistu osvity. Stratehiya reformuvannya osvity v Ukraini. Rekomendatsiyi z osvithnoyi polityky [Competence as a key to update the content of education. Reform strategy for education in Ukraine. Recommendations for educational policy] / O. Ovcharuk. – K.: "K.I.S.", 2003. – 296 s.*
8. *Словарь по социальной педагогике / сост. А.В. Мардахаев. – М.: АСАДЕМА, 2002. – 298 с. Slovar' po sotsyal'noy pedahohyke [Dictionary of social pedagogy] / sost. A.V. Mardakhaev. – M.: ASADEMA, 2002. – 298 s.*
9. *Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних сполучень / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с. Slovnyk inshomovnykh sliv: 23 000 sliv ta terminolohichnykh spoluchen' [Dictionary of foreign words: 23 000 words and terminological combinations] / Uklad. L.O. Pustotsvit ta in. – K.: Dovira, 2000. – 1018 s.*
10. *Тимофеева Т.И. Формирование стратегической компетентности студентов в коммуникативной деятельности в процессе обучения иностранному языку / Т.И. Тимофеева. – Ульяновск: УЛГТУ, 2001. – 136 с. Tymofeeva T.Y. Formyrovanye stratycheskoy kompetentsyy studentov v kommunykativnoy deyatel'nosti v protsesse obucheniya inostrannomu yazyku / T.I. Tymofeeva. – Ulyanovsk: ULHTU, 2001. – 136 s.*
11. *Токарева Н.М. Формування навичок репродуктивного мислення учасників 5-9 класів / Н.М. Токарева // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С.49 – 53. Tokareva N.M. Formuvannya navychok reprodaktyvnoho myslennya uchniv 5-9 klasiv [Formation of skills reproductive thinking of pupils of grades 5-9] / N.M. Tokareva // Pedahohika i psykholohiya. – 1997. – # 1. – S.49 – 53.*
12. *Цепкало О.В. Роль стратегічної компетенції у формуванні іншомовного професійного спілкування студентів технічного ВНЗ / О.В. Цепкало. – Електронний ресурс: режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/283/84>. Tsepkalov O.V. Rol' stratychichnoyi kompetentsiyi u formuvanni inshomovnoho profesiynoho spilkuvannya studentiv tekhnichnoho VNZ [The role of strategic competence in the formation of foreign languages for professional communication students of technical UNIVERSITY] / O.V. Tsepkalov. – Elektronnyy resurs: rezhyom dostupu: <http://vuzlib.com/content/view/283/84>.*
13. *Якунин В.А. Педагогическая психология: [Текст] / В.А. Якунин. – 2-е изд. – СПб: Изд.-во В.А. Михайлова, 2000. – 349 с. Yakunyn V.A. Pedahohycheskaya psykholohyya [Pedagogical psychology]: [Tekst] / V.A. Yakunyn. – 2-e izd. – SPb: Yzd.-vo V.A. Mykhaylova, 2000. – 349 s.*
14. *Murray H.A. Exploration in Personalitu / H.A. Murray. – New York: Oxford University Press, 1938. – 132 p.*

Ryabokon V.V. The transformation of ideas “strategy” – “strategic competence” in the constant flow of scientific information
Abstract. The article is devoted to the linguodidactic categories of “strategic competence” and close to the concepts of “strategy”, “tactic” competence approach to teaching secondary school pupils in the classroom Ukrainian language, transforming the nature of these terms under the influence of scientific information which appeared in the second half of XX - beginning of XXI century.

Keywords: strategy, strategic competence, communication, competency based approach to training

Рябокoнь В.В. Трансформація понять “стратегія” – “стратегічна компетенція” – “стратегічна компетентність” в постійному потоці наукової інформації

Анотація. Стаття посвячена вивченню лінгводидактичних категорій “стратегічна компетенція” і “стратегічна компетентність” і близьких к ним понять “стратегія”, “тактика”, компетентнісний підхід к обученню учасників основної школи на уроках українського мови, трансформації сутності цих термінів под впливом наукової інформації, появившеїся во второй половині ХХ - началі ХХІ століття.

Ключевые слова: стратегія, стратегічна компетенція, стратегічна компетентність, комунікація, компетентнісний підхід к обученню